

yı tanımadı ve bölgeye donanmayla asker gönderme girişiminde bulundu; ancak o sırada İngiltere'nin Mısır'a yerleşme hazırlıklarına başlaması sebebiyle bunu başaramadı.

İşgal üzerine bazı Tunuslu vatan severler İstanbul'a giderek II. Abdülhamid'in siyasetini etkilemeye çalıştılar. Osmanlı Devleti Tunus'ta Fransız işgalini ve idaresini hiçbir zaman kabul etmedi. Fransız işgal idaresi Hüseyinî ailesine dokunmadı; fakat asıl idare genel valinin elindeydi. 1882'de Mehmed Sâdık Paşa'nın ölümü üzerine kardeşi Seydi Ali Bey'i Tunus beyi tayin eden Fransa, onunla imzaladığı 8 Haziran 1883 tarihli Mersâ Mukavelesi ile bazı haklar daha kazandı. Bey nazarı olarak emâretin hükümdarı sayılıyor; vekiller heyetinin başkanı ise Fransız'dı. Seydi Ali Bey'den sonra sırasıyla Muhammed el-Hâdî (1902-1906), Muhammed en-Nâsir (1906-1922), Muhammed el-Habîb (1922-1929), Ahmed (1929-1942), Munsîf (1942-1943) ve Lamin (1943-1957) Tunus beyi oldular. 1956'da, 1900'lerde başlayıp 1920'lerde hızlanan milliyetçilik hareketleri ve Destûr Partisi'nin faaliyetleri sonucu Fransız işgaline, ertesi yıl cumhuriyet idaresi kurulunca da Hüseyinî ailesinin hükümranlılığına son verildi.

Hüseyinîler dönemi Tunus'un sosyal hayatında büyük değişikliklere yol açmış, özellikle eğitim ve mimariyi etkileyerek önemli şahsiyetlerin yetişmesine ve bayındırlık eserlerinin yapılmasına imkân sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 119, 120, 129, 130, 132, 133, 135, 140, 145, 147, 153, 155, 157, 159, 180, 186, 188, 189, 190, 196, 198, 200, 207, 226, 227, 238, 259; BA, HH, nr. 18688 A, B, C, 22430, 22479, 22558, 22749, 27144, 48761; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 7803, 10744; BA, DÜİT, nr. 77/3; BA, Mesâil-i Mühimme İradeleri, sene: 1258-1264, nr. 2108-2143; BA, Ayniyat Defteri, nr. 966-968; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Hulâsa-i Ahvâl-i Tunus-i Garb*, İÜ Ktp., TY, nr. 6145; Hüseyin Hoca, *Zeylû Beşâ'iri ehli'l-îmân*, Tunus 1908; Muhammed es-Senûsî, *Mûsâmerâtü'z-zarîf bi-husni't-ta'rif*, Tunus 1296; Muhammed Sagir b. Yûsuf, *al-Maşa al-Malakî: Chronique tunisienne (1705-1771)* (trc. V. Serres - M. Lasram), Tunis 1900; Muhammed Bayram el-Hâmis et-Tûnisî, *Safvetü'l-i'tibâr bi-müstevâ'î'l-emşâr ve'l-aşkâr*, Kahire 1302, I-V; İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfû ehli'z-zamân bi-aḥbâri mülûki Tûnis ve 'ahdi'l-emân*, Tunus 1963-66; III-VIII; François, *Tunis et la régence sous Mohammed el-Sadok Bey*, Paris 1867; H. Hugon, *Les emblèmes des Bey de Tunis*, Tunis 1913; P. Grandchamp, *Documents relatifs à la révolution de 1864 en Tunisie*, Tunis 1935, I-II; Aziz Samih [İlter], *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, II, 150-184; J. Pignon, *La Tunisie*

turque et husseinite, Initiation à la Tunisie, Paris 1950; Ch.-A. Julien, *Histoire de l'Afrique du nord*, Paris 1952, II; J. Ganiage, *Les origines du protectorat français en Tunisie: 1861-1881*, Paris 1959; R. Mantran, *Inventaire des documents d'archives turcs du Dar el-Bey*, Paris 1961; a.mlf., "L'évolution des relations entre la Tunisie et l'empire ottoman du XVIe au XIXe siècle", *Cahiers de Tunisie*, sy. 26-27, Tunis 1959, s. 319-333; a.mlf., "Husaynids", *EP* (Fr.), III, 657-658; Abdeljelil Temimi, *Recherches et documents d'histoire maghrébina, la Tunisie l'Algérie et la Tripolitaine de 1816 à 1871*, Tunis 1971; L. Carl Brown, *The Tunisia of Ahmad Bey, 1837-1855*, Princeton 1974; Muhammed Râşid el-İmâm, *Siyâsetü Hammûde Bâşâ fî Tûnis, 1782-1814*, Tunus 1980; M. H. Cherif, *Pouvoir et société dans la Tunisie de Husayn Ben Ali (1705-1740)*, Tunis 1984-1986, I-II; K. J. Perkins, *Tunisia: Crossroads of the Islamic and European Worlds*, Boulder 1986, s. 61-115; Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Ankara 1988; İ. H. Uzunçarşılı, "Tunus'un 1881'de Fransa Tarafından İşgaline Kadar Burada Valilik Eden Hüseyinî Ailesi", *TTK Belleten*, XVIII/72 (1954), s. 545-580; Abdurrahman Çaycı, "İtalya'nın Tunus'da Üstünlük Teşebbüsü Cedeysde Meselesi ve Osmanlı Devleti'nin Müdahalesi", *TD*, XIII/17-18 (1962-1963), s. 219-240; a.mlf., "İtalya'nın Tunus Konsoloslukları Meselesi ve 1863 Osmanlı-İtalyan Anlaşması", *TTK Belleten*, XXX/120 (1966), s. 603-619; Mesut Koman, "Tarih Boyunca Türkiye-Tunus İlişkileri", *İstanbul*, sy. 36, İstanbul 1966, s. 24-25; sy. 37 (1966), s. 24-25; sy. 40 (1967), s. 18-19, 31; Mehmet Maksudoğlu, "Tunusta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçışı", *ACİFD*, XV (1967), s. 173-186; a.mlf., "Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması", *MÜİFD*, IV (1986), s. 137-169; André Demeersem, "Catégories sociales en Tunisie au XIXe siècle d'après la chronique de A. Ibn Abî'd-Diyâf", *IBLA*, sy. 117 (1967), s. 1-12; sy. 123 (1969), s. 17-36; sy. 124 (1969), s. 241-272; sy. 125 (1970), s. 69-102; R. Brunschvig, "Tunus", *IA*, XII/2, s. 77-79.

ATILLA ÇETİN

HÜSEYNİYYE

(bk. NECCÂRİYYE).

HÜSEYNİYYE

(الحسينية)

Hâricîler'den Ebû'l-Hüseyin adlı kişinin görüşlerini benimseyenlere verilen ad (bk. HÂRİCÎLER).

HÜSEYNİYYE

(الحسينية)

Sâhibü Fah diye tanınan Hüseyin b. Ali'ye (ö. 169/786) mensup olanlara verilen ad (bk. HÜSEYİN b. ALİ, Sâhibü Fah).

HÜSEYNİYYE

(الحسينية)

İmâmetin

Muhammed el-Bâkır'dan Ebû Mansûr el-İclî'ye, ondan da oğlu Hüseyin'e intikal ettiğini ileri süren aşırı Şîî Mansûriyye fırkasının bir kısmına verilen ad (bk. İMÂMİYYE; KEYSÂNİYYE).

HÜSEYNİYYE

(الحسينية)

H. Peygamber neslinden olup torunu Hüseyin gibi Allah'a çağıranlara itaat etmenin gerekli olduğunu benimseyen Zeydiyye'den bir gruba verilen ad (bk. ZEYDİYYE).

HÜSEYNİYYE

(حسينية)

Şîa'nın muharrem ayında toplu matem merasimlerini icra ettiği yerlerin genel adı.

Başlangıçta tâziye merasimlerinin yapıldığı köy ve şehirlerdeki dört yol kavşaklarında bulunan büyük meydanlar bu isimle anılmıştır. Irak ve Lübnan'da hüseyniyye, İran'da hüseyniyye veya tekiye, Uman ve Bahreyn'de me'tem adıyla anılan bu yapılar Hindistan'da imambârâ, azâhâne ve âşûrhâne diye bilinir. Bazı kaynaklarda, IV. (X.) yüzyılda Bağdat'ta kaba kumşarlardan çadırların kurulduğu büyük meydanlarda muharrem merasimlerinin icra edildiği, katılanlar için de muhafazalı yerler hazırlandığı şeklindeki beyanlar dikkate alındığında ilk hüseyniyyelerin açık meydanlar olduğu anlaşılır. Bir kısım kervansaraylar, ileri gelen kimselerin evlerinin avluları ve camiler de geçici bir zaman için hüseyniyye görevi ifa etmiştir. Bunların kalıcı olanları XVIII. yüzyıl başlarında Hindistan'da inşa edilmiştir (Peterson, s. 65). Daha sonra özellikle İran'da ravza okunması ve tâziye merasimlerinin icra edilmesi için özel bir plana göre yapılmış binalar da bu isimle anılmaya başlanmıştır.

İran şehirlerinde hemen her semtte mevcut olan hüseyniyyelerin bir kısmı zengin kimseler tarafından inşa edilmiş, bir kısmı da merasimin icra edileceği yerdeki mahalle sakinleri ve esnafın yardımları ile yapılmıştır. Ayrıca çeşitli adaklara bağlı olarak kurulmuş çok sayıda hüsey-

niyyeler de vardır. Bunların çoğu vakıflarından gelen gelirler veya kira bedelleriyle desteklenir. Bazan da esnaf birlikleri, Sebzevâr'daki attar ve kumaşçıların hüseyniyyeleri gibi bu kurumları tesis edip ihtiyaçlarını sağlarlar. Bu arada devlet tarafından inşa ettirilenler de bulunmaktadır. Binlerce kişiyi alabilecek büyüklükteki hüseyniyyeler yanında çok daha küçük olanlar da görülmektedir. Mimari tarzı bakımından daha çok dairevi bir tiyatro binasını andıran hüseyniyyelerdeki ravzahânî merasimlerinde, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (ö. 910/1504) Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da çektiği ıstırapları hissi bir şekilde tasvir eden Farsça eseri *Ravzatü's-şühedâ*' ravzahanlar tarafından ağılayıp feryat edilerek okunur. Safevîler devrinde itibaren teşvik gören bu uygulama Hz. Hüseyin'in düşmanlarının Osmanlılar'la özdeşleşmesinde tesirli olmuştur. Daha sonra yapılan tâziye merasimlerinde ise ortada bulunan sahnede Hz. Hüseyin ve taraftarları ile düşmanlarının mücadeleleri dramatik bir şekilde canlandırılır.

1840'lardan itibaren âbidevi bir mimari özellik kazanmaya başlayan hüseyniyyeler gittikçe önemli gelişmeler kaydetmiştir. XIX. yüzyılda İran'da hâkim olan Kaçar ailesi daha çok itibar kazanmak amacıyla hüseyniyye yapımına ağırlık vermiştir. Kaçar Hükümdarı Nâsirüddin Şah'ın İngiltere seyahatinde konser için gittiği Albert Hall'den etkilenmesi hüseyniyye mimarisinin gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur. İran'a döndüğünde onun emriyle Gülistan Sarayı'nın güneybatısında 1870'te inşa edilen Tekiye-i Devlet en büyük hüseyniyye olarak bilinmektedir (a.g.e., s. 69). Burada toplanan halkın yanında yabancı misafirler de muharrem ayında tâziye gösterilerinde hazır bulunurlardı. 1920 yılına kadar hizmet veren bu yapı, merasimler vesilesiyle toplanan çok sayıdaki izleyici için güvenli olmadığı gerekçesiyle kapatılmış, yerine yenisi yapılabacağı belirtilerek 1950'li yıllarda yıktırılmıştır. Esterâbâd, Kirmanşah Muâvinülmülk, Yezd Mîr Çakmak hüseyniyyeleri de İran'daki tanınmış hüseyniyyeler arasındadır.

Pehlevîler döneminde hüseyniyyelerdeki merasimlerin dinî-siyasî bir çizgide birleşmesi ve İmam Hüseyin'i zulüm ve adaletsizliklere karşı mücadele eden bir öncü olarak takdim etmek suretiyle hükümet aleyhtarını gösterilere dönüşmesi sonucunda İran'da 1928'de matem merasimleri

kısıtlanmış ve 1935'te tamamen yasaklanmış, böylece hüseyniyyelerin fonksiyonunu önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte 1965 yılında Tahran'da halktan ve aydın kişilerden toplanan paralarla inşa edilen, İran gençliğini yabancı kültürlerin etkisinden korumak ve onlara İslâm kültürünü öğretmek amacıyla kurulmuş olan Hüseyniyye-i İrşâd son derece modern bir eğitim müessesesi iken 1967-1973 yılları arasında Ali Şeriatî'nin burada verdiği dersler tahrik edici unsurlar içerdiği gerekçesiyle hükümet tarafından 1973'te kapatılmıştır. 1979 inkılabının ardından matem uygulamasına izin verilmesi ve bunun devletten teşvik görmesi hüseyniyyelerin geniş ölçüde yeniden toplum hayatına girmesine vesile olmuştur.

Hindistan Şiîleri'nin muharrem ayında toplandığı, mersiyelerin okunup tâziye merasimlerinin yapıldığı binalar kuzey kesimlerde imambârâ, güneyde âşûrhâne ve azâhâne adıyla anılır. İmambârâ diye anılmayan, fakat aynı fonksiyonu icra eden ilk yapı Evedîler'den Safder Ceng (1708-1754) tarafından Delhi'de inşa edilmiştir. Buna benzer bir bina, torunu Âsafüddeve tarafından Leknev'de yaptırılmış olup İmambârâ-i Âsafî olarak anılmaktadır. Daha sonra imambârâ inşası gelişmiş ve bu binaları yapan ailelerin reisleri imambârâ dahilinde defnedilmeye başlanmıştır. İmambârâların yapı tarzında zaman içinde değişiklikler görülmüştür. Meselâ Muhammed Ali Şah (1837-1842) tarafından Hindistan'da yaptırılan Hüseyinâbâd İmambârâsı'nda Avrupaî bir mimari tarz uygulanmıştır (Hollister, s. 164-167).

BİBLİYOGRAFYA :

Behrâm-ı Beyzâi, *Nümâyış der İrân*, Tahran 1344 hş., s. 129; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 164-167; S. R. Peterson, "The Ta'ziyeh and Related Arts", *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran* (ed. P. Chelkowski), New York 1979, s. 64-74; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 240, 243, 244, 258, 260; Peter Chelkowski, "Ta'ziye-i İmam Huseyin", *Iran Name*, London 1991, IX, 212-222; "Tekiye", *DMF*, I, 661; Dâvûd Hâtîmî, "Ta'ziye", *DMT*, IV, 443-444; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XI, 670; K. A. Nizami, "İmâm-Bârâ", *El²* (İng.), III, 1163; Gustav Thaiss, "Husayniyah", *The Oxford Encyclopedia of The Modern Islamic World*, New York 1995, II, 153-155.

MUSTAFA ÖZ

HÜSN

(bk. HÜSÜN ve KUBUH).

HÜSN ü AŞK

(حسن و عشق)

Şeyh Galib'in

(ö. 1213/1799)

kaleme aldığı divan edebiyatının son büyük tasavvufî mesnevisi.

Şeyh Galib eserin "sebeb-i te'lîf" bölümünde, kendisinin de bulunduğu bir mecliste Nâbî'nin *Hayrâbâd* adlı eserinin methedildiğini, bir benzerinin yazılabacağı ileri sürülünce *Hayrâbâd*'in bazı kusurları olduğunu söyleyerek bu görüşe karşı çıktığını, meclistekilerin daha iyisini yazmak mümkünse bunu kendisinin yapmasını istediklerini anlatır. İki yıl önce divanını tertip eden ve o sırada yirmi altı yaşında bulunan Şeyh Galib *Hüsn ü Aşk*'ı bu olay üzerine yazmaya başlamış ve altı ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır.

Mesnevi kısmı 2041 beyitten meydana gelen *Hüsn ü Aşk*'ın beyit sayısı, aralara serpiştirilen ve her biri altı kıtadan oluşan dört tardiyeye ile beraber 2101'e ulaşmaktadır. Şair klasik tarza uyup tahmîd, na't, mi'râciyye, iki ayrı başlık altında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve kendi babası Mustafa Reşid Efendi hakkındaki on sekizer beyitlik methiye bölümlerinden sonra telif sebebini anlatıp esere başlar.

Eserin konusu kısaca şöyledir: Araplar'ın içinde Benî Mahabbet adlı bir kabile vardı. Bir gece bu kabileden, biri kız, diğeri erkek iki çocuk dünyaya gelir. Kıza Hüsn, erkeğe Aşk adı verilir ve kabilenin ileri gelenleri tarafından birbiriyle nişanlanırlar. Aşk ile Hüsn tahsil çağına gelince Mekteb-i Edeb adı verilen bir okula gidip Molla-yı Cünûn adlı bir hocadan ders okumaya başlarlar. Mektepteyken aralarında aşk başlayan Hüsn ile Aşk, zaman zaman buluşup beraberce "nüzhetteh-i ma'nâ" denilen bahçede dolaşır, burada yer alan "havz-ı feyz" kenarında sohbet ederler. Bahçenin sahibi, her şeyi bilen ve istediği zaman her kılığa girebilen Sühan adlı bir ihtiyardır. Sühan bunların dertlerini anlar. Fakat kabileden Hayret adlı bir kişi, Hüsn ile Aşk'ın bir arada bulunmalarına ve birbirleriyle görüşmelerine engel olur. Birbirinden ayrılan Aşk ve Hüsn Sühan vasıtasıyla mektuplaşırlar. Aşk'ın Gayret adlı bir lalası, Hüsn'ün de İsmet adlı bir dadısı vardır. İsmet Hüsn'e sabır tavsiye eder. Öte yandan Aşk'a da lalası Gayret yardım sözü verir. Bunun üzerine Aşk kabile reislerine başvurarak onlardan Hüsn'ü ister. Kabile reisleri bu isteği alayla karşılarlar ve "Kalp diyarı"-